

Bedrijvigheid in Velsen in de lange twintigste eeuw

Bedrijvigheid in Velsen in de lange twintigste eeuw

Geschiedenis en archieven

Onder redactie van

FRANS WILLEM LANTINK en BOUDIEN DE VRIES

Hilversum
Verloren
2017

Deze uitgave kwam tot stand in nauwe samenwerking met het Noord-Hollands Archief en dankzij een financiële bijdrage van de Gemeente Velsen.

noord-hollands archief

Afbeelding op de voorzijde van het omslag: Hoogovens in IJmuiden, datum en fotograaf onbekend. (Collectie Provinciale Atlas, Noord-Hollands Archief) Afbeelding op de achterzijde van het omslag: Visbedrijf Pronkvis, IJmuiden. Het schoonmaken van zoute haring. (Collectie Fotoburo de Boer, NHA)

ISBN 978-90-8704-649-1

©2017 Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

PETER CAMMAERT	7
Voorwoord	
FRANS WILLEM LANTINK	9
Inleiding	
KEETIE SLUYTERMAN	15
Nieuwe wegen in de bedrijfsgeschiedenis	
Discussies over theorie, methode en aanpalende disciplines	
PETER CAMMAERT	31
Interview met Conny Braam	
Dagelijks leven in Velsen/IJmuiden	
GUUS HARTENDORF	39
Visserij en nautische bedrijvigheid	
TON HURKMANS	57
Hoogovens, museum en collectiebeheer	
De actualiteit van Tata Steel en de betekenis voor de regio	65
Verslag van de presentatie van Donald Voskuil, manager Regional Affairs van Tata Steel, op het symposium	
JAN VICTOR SUURMOND	69
Archieven in het Noord-Hollands Archief voor de bestudering van de sociaaleconomische ontwikkeling van Velsen in de twintigste eeuw	
De auteurs	85

Voorwoord

PETER CAMMAERT

Toen ik in 2009 gevraagd werd om voormalig gemeentearchivaris van Velsen Siebe Rolle op te volgen in het bestuur van de Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief heb ik niet lang na hoeven denken. Al lange tijd ben ik zeer geïnteresseerd in geschiedenis en op diverse plaatsen waar ik burgemeester was spitste zich dat toe op de geschiedenis van de betreffende gemeente. Zo ook Velsen.

De stichting organiseert jaarlijks een symposium over thema's verbonden met collecties in het Noord-Hollands Archief voor haar donateurs. In de voorbije jaren is daarbij nogal wat aandacht besteed aan het gebied Zuid-Kennemerland. Al in een van de eerste vergaderingen heb ik aangekaart dat het nuttig is de focus ook te richten op Midden-Kennemerland met daarin de gemeente Velsen. Velsen heeft al vroeg zijn archieven bij het Noord-Hollands Archief in Haarlem ondergebracht. Het is er een substantiële speler en heeft bestuurlijk een eigen vertegenwoordiger. De Vrienden-stichting reageerde enthousiast op de suggestie een symposium over Velsen te houden.

Naast het onderbrengen van archieven bij het Noord-Hollands Archief was er wat mij betreft nog een andere aanleiding om Velsen eens extra aandacht te geven. In Velsen is weliswaar goed gezorgd voor het opbergen van de gemeentelijke archieven maar de vraag is natuurlijk wat er verder mee wordt gedaan. Hoe is dat met andere instituten en instanties in de gemeente? En hoe actief wordt archiefonderzoek gedaan bij het ontwikkelen van beleid? Welke lessen worden getrokken uit ervaringen in het verleden? Ik denk daarbij aan de keuze voor bedrijfsactiviteiten, de ontwikkeling van het Noordzeekanaalgebied, de gemeentelijke schaalgrootte en de samenwerking in de IJmond. Niet in de laatste plaats is verdieping ook van belang voor het versterken en boven water halen van de identiteit van de gemeente en haar inwoners. Dit kan leiden tot het versterken van een positief zelfbeeld. Conny Braam geeft er in het interview mooie voorbeelden van.

Om de uitwerking van de invalshoek werkbaar te houden is vanwege het karakter van Velsen besloten om te focussen op de bedrijvigheid in Velsen vanaf het einde van de negentiende eeuw. Voor bestuurders geldt dat men voorwaarts wil, zeker in dit tijdsgewricht. Pragmatisch zijn is vaak het devies maar dat kan leiden tot teleurstelling. Men ontkomt nauwelijks aan de druk die wordt gelegd door burgers om snel met daden en standpunten te komen. Een zekere 'verhyping' is het gevolg met weinig ruimte voor reflectie.

In mijn actieve periode in Velsen heeft me steeds de vraag gefascineerd of we gemeentebreed wel voldoende aandacht gaven aan het koesteren van archieven. En of we wel voldoende deden met de gegevens die in onze archieven lagen opgeslagen. Maar ook wat er nog aan gegevens ontbrak bijvoorbeeld uit meer particuliere archieven. Het is er toen niet van gekomen om dat uit te diepen. Deze mogelijkheid diende zich nu wel aan. Ik ben er erg blij mee. Ik hoop ook dat wordt voortgebouwd op wat nu voorligt. Het is ook nodig.

MR. P.A.G. CAMMAERT
Oud-Burgemeester Velsen

Inleiding

FRANS WILLEM LANTINK

Deze bundel is de weerslag van het symposium *Bedrijvigheid in Velsen in de lange twintigste eeuw*. De Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief organiseerde 14 december 2014 haar vijfde symposiumdag in samenwerking met het Noord-Hollands Archief en de Stichting Bedrijfs geschiedenis. Er waren ruim honderd deelnemers aan het symposium onder wie vele leden van de Historische Kring Velsen.

Wat is het perspectief van deze symposia? De Stichting Vrienden van het NHA wil meer specifieke aandacht voor de enorme rijkdom aan collecties van het NHA. Met de symposia komen bijzondere archiefcollecties in de aandacht voor met name het wetenschappelijk onderzoek en zij vormen daarmee een bijzondere aanvulling van het sterk ontwikkelde publieksbereik van het NHA. Een voorbeeld was de publicatie van het symposium over Wetenschapsarchieven en het overzicht van de belangrijke wetenschapsarchieven in het NHA door Godelieve Bolten.¹ Dat overzicht ontbrak voordien. Een specifiek doel van alle symposia is aandacht voor nadere archiefontsluiting, niet zozeer op microniveau maar vooral op macroniveau: welke archieven, welke clusters van archieven zijn er rond een specifiek onderwerp? En hoe is de geschiedenis van een thema of een institutie te vinden in verschillende archieven? Meer nog, er wordt ook gekeken naar de mogelijke samenhang van de archiefcollecties van het NHA met collecties van andere archieven rond een bepaald thema. Zo werd in de bundel *Holland: geschiedenis en archieven van provincie(s) en gewest*² een uniek overzicht gepresenteerd door Herman Oost van het NHA en Yvonne Bos van het Nationaal Archief. Hierbij werd zonneklaar dat de bestuurlijke archieven van Holland uiteraard niet in één archiefinstelling worden bewaard, meer nog: de geschiedenis van het beheer en de verblijfplaats van de collecties kent zijn eigenaardigheden en toevalligheden. Een overzicht van de verschillende locaties van archieven rond een thema, en inzicht in de clustering van archieven maken zulke overzichten zinnig voor het historisch onderzoek.

1 'Overzicht van wetenschapsarchieven in het Noord-Hollands Archief te Haarlem', samengesteld door Godelieve Bolten, in: Frans Willem Lantink en Jaap Temminck (red.), *Wetenschapsarchieven in het Noord-Hollands Archief*. Publicaties van de Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief 1 (Hilversum 2010), 83-110.

2 Yvonne Bos-Rops en Herman Oost, 'Holland ontdekken: de archieven van graafschap, gewest en provincie(s)', in: Frans Willem Lantink en Jaap Temminck (red.), *Holland: geschiedenis en archieven van provincie(s) en gewest*. Publicaties van de Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief 2 (Hilversum 2014), 71-115.

Maar is in het digitale tijdperk dit maken van archiefoverzichten niet een volstrekt obsoleete bezigheid? Zijn de zoekmachines van archieven daartoe niet voldoende ingericht? Een overzichtelijke, beredeneerde lijst leveren zij niet op. Sterker nog, deze vorm van archiefontsluiting wordt erg verwaarloosd, vroeger verschenen zulke overzichten wel als aparte publicaties. Het zelfde lot treft bijvoorbeeld ook de bibliografie. Die worden nauwelijks meer gemaakt, en het is bijna een anderwets genre geworden. Niets is minder waar: juist in de overstelpende publicatiestromen is de *bibliographie raisonnée* nuttiger dan ooit. Probleem is wel dat in het huidige onderzoekklimaat zo'n literatuuroverzicht bovendien een beduidend lagere status heeft gekregen. Voorziet het genre van het review-artikel wel in de leemte van – nieuwe – literatuuroverzichten, voor statische archieven bestaat zo iets niet. Overzichten van archieven moeten en kunnen daarbij méér zijn dan lijsten. Archiefoverzichten zien op rubricering van bronnen, op schifting en ordening van uiteenlopende archieven vanuit een bepaald perspectief. Daarmee kunnen ze een extra en nuttig apparaat bieden voor het historisch onderzoek. De archiefoverzichten die in de reeks *Publicaties van de Stichting Vrienden van het Noord-Hollands Archief* worden gepubliceerd worden daarna – uiteraard – ook digitaal beschikbaar.

Het idee voor dit symposium rond de sociaaleconomische geschiedenis van Velsen kwam van Peter Cammaert, oud-burgemeester van Velsen en sinds enkele jaren lid van het bestuur van de Stichting Vrienden van het NHA. De gemeente Velsen is bestuurlijk een dragende pijler van het NHA en dat gaf een extra reden voor dit symposium. De oud-archivaris van Velsen Jan Victor Suurmond verrichtte het onderzoek voor de lijst van archieven voor de sociaaleconomische geschiedenis van Velsen, die in deze bundel gepubliceerd wordt. De 109 archieven van de door hem samengestelde lijst bevinden zich niet alleen in het Noord-Hollands Archief maar ook in het Stadsarchief Amsterdam en het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV) nu bekend als Atria.³ Suurmond wijst ook op verdwenen archieven en met name bedrijfsarchieven die nog niet naar een archiefbewaarplaats overgebracht zijn. Het overzicht is gerubriceerd naar onder andere landbouw, veeteelt en visserij, ruimtelijke ordening en huisvesting, industrie, handel en dienstensector, welzijn en sociale zorg. Belangrijk zijn ook de aanbevelingen die Suurmond doet aan het NHA voor acquisitie van archieven, juist om deze veilig te stellen voor toekomstig onderzoek. Met dit nieuwe archievenoverzicht wordt dus het doel van deze reeks onderstreept: inzicht in de samenhang van mogelijk verspreide archieven, ook buiten de archiefinstellingen. Hij wijst ook naar witte plekken op de kaart, welke archieven zijn nog te ontdekken, welke archieven zouden nog ontsloten moeten worden?

Waarom is de geschiedenis van Velsen zo fascinerend en zo totaal verschillend van bijvoorbeeld Haarlem? Haarlem kent een eeuwenlange, gestage, evolutionaire ontwikkeling, de geschiedenis van Velsen is daarentegen de geschiedenis van de radicale breuk. De voltooiing van het Noordzeekanaal in de jaren 1870 veranderde het landelijke gebied totaal. Opeens was het gebied in de provinciale periferie

onderdeel van een belangrijke economische slagader van Nederland. De IJmond-regio werd cruciaal voor de Nederlandse ijzer- en staalindustrie juist door de verbinding met zee. IJmuiden werd opeens de derde haven van Nederland en ook een belangrijke visserijhaven. Deze plotselinge economische dynamiek leidde ook tot grote sociale veranderingen in deze regio. Deze ontwikkelingen werden zichtbaar gemaakt in de bijdragen van het symposium.

Veel van de sociaaleconomische geschiedenis van Velsen wordt zichtbaar in de geschiedenis van de bijzondere bedrijven in de IJmondregio. Van een aantal belangrijke bedrijven is de geschiedenis nog niet geschreven en er is ook nog weinig onderzoek naar gedaan. Keetie Sluyterman schrijft namens de Stichting Bedrijfs-geschiedenis⁴ – waarvan zij de oprichtster en oud-voorzitter is – een overzicht over de actuele stand van zaken in de bedrijfsgeschiedenis. Conny Braam, schrijfster van een trilogie over de geschiedenis van IJmuiden maakte inzichtelijk hoe erbarmelijk de omstandigheden waren van de arbeiders bij de aanleg van het Noordzeekanaal. Dramatische sporen van deze geschiedenis kon zij terugvinden in het NHA. Zij vertelt hier nader over in het interview met Peter Cammaert. Goed onderzocht is de geschiedenis van Hoogovens,⁵ een thema dat uiteraard in de bijdragen tijdens het symposium niet ontbrak. De geschiedenis van dit unieke bedrijf ligt op het snijvlak van nationale en internationale economische belangen, naast de geografische positie van het bedrijf en de – lange tijd – nationale vraag naar deze basisindustrie. Hoe Nederland ook economisch veranderd is in en na de lange twintigste eeuw laat de ontwikkelingen van dit bedrijf duidelijk zien. Donald Voskuil, manager ‘Regional Affairs’ van TATA Steel sprak op het symposium over de actualiteit van het huidige staalbedrijf en de vele aspecten van de relatie van het bedrijf met de regio. Corus en het latere TATA waren en zijn belangrijke werkgevers van de IJmondregio en de gemeente Velsen. Sinds het symposium in 2014 zijn er nieuwe ontwikkelingen rond het internationale bedrijf die ook veel onzekerheid voor de toekomst met zich meebrengen. Het allerlaatste nieuws wijst desalniettemin op de gezondheid van het Nederlandse onderdeel van de international.⁶ Een belangrijk deel van het materieel erfgoed van de Hoogovens en zijn opvolgers is ondergebracht in het Hoogovensmuseum sinds 1992 en vanaf 1993 ondersteund door de Commissie Industrieel Erfgoed Hoogovens (CIEHO), in 2001 opgegaan in de stichting SIEHO (Stichting Industrieel Erfgoed Hoogovens). De bijdrage van Ton Hurkmans gaat in op de bijzondere collecties en collectievorming van dit ‘archief’ van industrieel erfgoed.

Een geheel ander hoofdstuk van de sociaaleconomische geschiedenis van Velsen is de ontwikkeling van de visserij die ook door de komst van het Noordzeekanaal

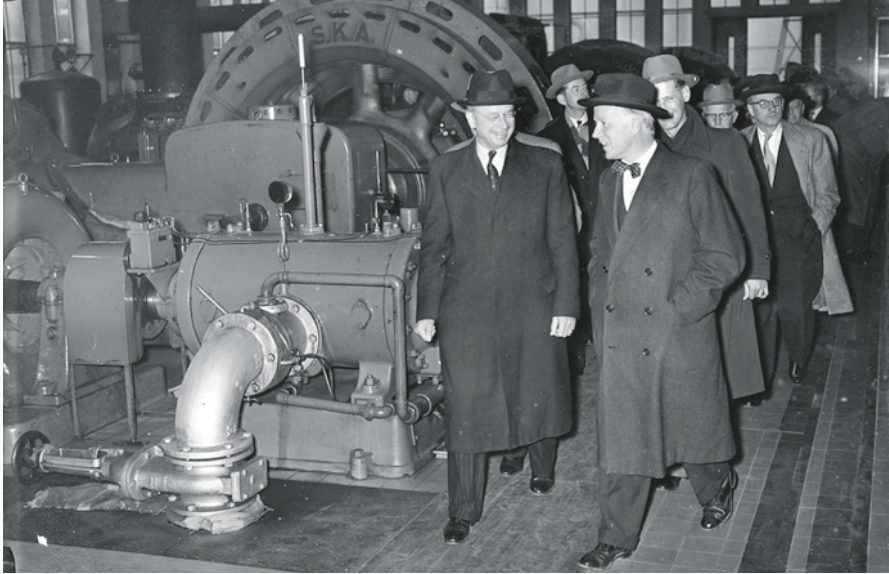
4 <http://stichtingbedrijfsgechiedenis.nl/stichting/home>.

5 Zie met name de standaardwerken: Joh. de Vries, *Hoogovens IJmuiden 1918-1968* (Amsterdam 1968); J.J. Dankers en J. Verheul, *Hoogovens 1945-1993. Van Staalbedrijf tot twee-metalenconcern. Een studie in industriële strategie* (Den Haag 1993), en de jubileumuitgave: *Over ons 1918-2008. Negentig jaar staalbedrijf in IJmuiden* (Meppel 2008).

6 Zie: [http://metaalkrant.nl/2016/12/07/moodys-nederlandse-onderdelen-tata-steel](http://metaalkrant.nl/2016/12/07/moodys-nederlandse-onderdelen-tata-steelhttp://noord-hollands-archief.nl/beelden/beeldbank/detail/323a84a2-fb8f-11df-9e4d-523bc2e286e2/media/65f2db6f-a3fb-d580-6b86-216b676d9341?mode=detail&view=horizontaal&q=hoogovens&rows=1&page=45-zijn-gezond/)<http://noord-hollands-archief.nl/beelden/beeldbank/detail/323a84a2-fb8f-11df-9e4d-523bc2e286e2/media/65f2db6f-a3fb-d580-6b86-216b676d9341?mode=detail&view=horizontaal&q=hoogovens&rows=1&page=45-zijn-gezond/> (geraadpleegd 7 december 2016).

radicaal veranderde. Met de komst in 1898 van de Rijkvischafslag en in 1899 van het Staatsvissershavenbedrijf en de Rijksvisschershaven en de daarmee verbonden Coöperatieve Vischafslag wordt duidelijk hoe particuliere en overheidsbelangen verstrengeld waren. Het Staatsvissershavenbedrijf wordt door het kabinet Lubbers in 1985 geprivatiseerd, en voorgezet door de nieuwe onderneming Zeehaven IJmuiden N.v. Guus Hartendorf laat de geschiedenis van de 'nautische bedrijvigheid' van deze regio zien aan de hand van het rijke beeldmateriaal hierover in het NHA.

De afgelopen eeuw is in Velsen rond het Noordzeekanaal een gevarieerde industriële infrastructuur ontstaan, met veel grootschalige bedrijven. Zij bieden een grote hoeveelheid werkgelegenheid in de regio. De artikelen in deze bundel tonen aan dat een nadere bestudering van vooral overheids- en privéarchieven nog veel interessante aspecten van dit proces kan belichten. Met name de publicatie van het archievenoverzicht van de sociaaleconomische geschiedenis van Velsen kan verder onderzoek stimuleren.

Burgemeester D'Ailly en ir Ingenhouz, directeur van Hoogovens bezoeken de nieuwe gas- en cokesfabriek, jaren vijftig. (NHA)

Acties bij het CAO overleg Hoogovens, jaren zeventig. (NHA)

Hoofdkantoor Kon. Ned. Hoogovens & Staalfabrieken N.V., 1951. (NHA)

Hoogovens en zijn opvolgers domineren de kustlijn. (NHA)